Vol I Issue VI March 2012

ISSN No : 2249-894X

Monthly Multidisciplinary Research Journal

Review Of Research Journal

Chief Editors

Ashok Yakkaldevi
A R Burla College, India

Flávio de São Pedro Filho
Federal University of Rondonia, Brazil

Ecaterina Patrascu
Spiru Haret University, Bucharest

Kamani Perera
Regional Centre For Strategic Studies, Sri Lanka

Welcome to Review Of Research

RNI MAHMUL/2011/38595 **ISSN No.2249-894X**

Review Of Research Journal is a multidisciplinary research journal, published monthly in English, Hindi & Marathi Language. All research papers submitted to the journal will be double - blind peer reviewed referred by members of the editorial Board readers will include investigator in universities, research institutes government and industry with research interest in the general subjects.

Advisory Board

Flávio de São Pedro Filho
Federal University of Rondonia, Brazil

Kamani Perera
Regional Centre For Strategic Studies, Sri Lanka

Ecaterina Patrascu
Spiru Haret University, Bucharest

Fabricio Moraes de AlmeidaFederal
University of Rondonia, Brazil

Anna Maria Constantinovici
AL. I. Cuza University, Romania

Romona Mihaila
Spiru Haret University, Romania

Delia Serbescu
Spiru Haret University, Bucharest, Romania

Xiaohua Yang
University of San Francisco, San Francisco

Karina Xavier
Massachusetts Institute of Technology (MIT), USA

May Hongmei Gao
Kennesaw State University, USA

Marc Fetscherin
Rollins College, USA

Liu Chen
Beijing Foreign Studies University, China

Mabel Miao
Center for China and Globalization, China

Ruth Wolf
University Walla, Israel

Jie Hao
University of Sydney, Australia

Pei-Shan Kao Andrea
University of Essex, United Kingdom

Loredana Bosca
Spiru Haret University, Romania

Ilie Pintea
Spiru Haret University, Romania

Mahdi Moharrampour
Islamic Azad University buinzahra
Branch, Qazvin, Iran

Titus Pop
PhD, Partium Christian University, Oradea,
Romania

J. K. VIJAYAKUMAR
King Abdullah University of Science & Technology,Saudi Arabia.

George - Calin SERITAN
Postdoctoral Researcher
Faculty of Philosophy and Socio-Political Sciences
Al. I. Cuza University, Iasi

REZA KAFIPOUR
Shiraz University of Medical Sciences
Shiraz, Iran

Rajendra Shendge
Director, B.C.U.D. Solapur University, Solapur

Nimita Khanna
Director, Isara Institute of Management, New Delhi

Salve R. N.
Department of Sociology, Shivaji University, Kolhapur

P. Malyadri
Government Degree College, Tandur, A.P.

S. D. Sindkhedkar
PSGVP Mandal's Arts, Science and Commerce College, Shahada [M.S.]

Anurag Misra
DBS College, Kanpur

C. D. Balaji
Panimalar Engineering College, Chennai

Bhavana vivek patole
PhD, Elphinstone college mumbai-32

Awadhesh Kumar Shirotriya
Secretary, Play India Play (Trust),Meerut (U.P.)

Govind P. Shinde
Bharati Vidyapeeth School of Distance Education Center, Navi Mumbai

Sonal Singh
Vikram University, Ujjain

Jayashree Patil-Dake
MBA Department of Badruka College Commerce and Arts Post Graduate Centre (BCCAPGC),Kachiguda, Hyderabad

Maj. Dr. S. Bakhtiar Choudhary
Director,Hyderabad AP India.

AR. SARAVANAKUMARALAGAPPA
UNIVERSITY, KARAIKUDI,TN

V.MAHALAKSHMI
Dean, Panimalar Engineering College

S.KANNAN
Ph.D , Annamalai University

Kanwar Dinesh Singh
Dept.English, Government Postgraduate College , solan

More.........

Address:-Ashok Yakkaldevi 258/34, Raviwar Peth, Solapur - 413 005 Maharashtra, India
Cell : 9595 359 435, Ph No: 02172372010 Email: ayisrj@yahoo.in Website: www.ror.isrj.net

Review Of Research
Vol.1,Issue.VI/March; 12pp.1-4 vfuy ekf.kdjko cSl k.k] ISSN:-2249-894X

Research Papers

मराठा आरमाराचा विकास आणि अस्त

अनिल माणिकराव बैसाणे,

इतिहास विभाग प्रमुख, झुलाल भिलाजीराव पाटील महाविद्यालय, धुळे.

सारांश :

छत्रपती शिवरायांनी चंद्रराव मोऱ्यांचा निःपात करून जावळीवर अधिकार केला. यामुळे स्वराज्याच्या सीमा समुद्रकिनाऱ्यापर्यंत येवून भिडल्यात. स्वाभाविकच सागरावर आणि किनारपट्टीवर सत्ता असलेल्या परकीय ताकदीविरूद्ध लढणे आणि स्वराज्याचे रक्षण करणे आवश्यक बाब बनली. याकरिता महाराजांनी जलदुर्गांची उभारणी करून परकीय सत्तेला आव्हान दिले.

प्रस्तावना :

आरमाराचे महत्त्व ओळखून शिवरायांनी सामर्थ्यशाली आरमार उभारणीबरोबरच खांदेरी-उंदेरीपासून ते सिंधुदुर्गापर्यंत सागरी दुर्ग बांधून काढलेत. महाराजांनी उभारलेले आरमार कान्होजी आंग्रेंच्या काळात अधिकाधिक संपन्न व सामर्थ्यशाली बनले परकीयांवर एक वेगळी जरब बसविली होती. पुढे मात्र आपसात वैर निर्माण झाले. अशा परिस्थितीत नानासाहेब पेशव्यांनी आंग्रेचे आरमार बुडविण्याचा नादानपणा दाखविला. याचा परिणाम आंग्रेचे म्हणजेच मराठा आरमारी सामर्थ्य लयास गेले. याचाच फायदा धूर्त इंग्रजांनी घेतला आणि मराठा स्वराज्येच नष्ट करून इंग्रजी अंमल सुरू केला.

कान्होजी आंग्रेचा जन्म व बालपण :

या घराण्यातील कर्त्या आद्य पुरूषांचा प्रथम उल्लेख मिळतो तो म्हणजे सेखोजी आंग्रे याचा होय. सन १६६३ मध्ये सेखोजींनी सुवर्णदुर्गाची तटबंदी बांधली होती. यावरून हे घराणे दर्यावर्दी असल्याचा महत्त्वपूर्ण उल्लेख मिळतो. सेखोजी पुत्र तुकोजी संकपाळ हा शहाजी राजांच्या सेवेत होता. शहाजीराजांच्या सन १६४० च्या चौल मोहिमेत तुकोजी सहभागी होते. सन १६५६ मध्ये ते शिवरायांच्या सेवेत दाखल झाल्याने महाराजांनी तुकोजींना सुवर्णदुर्गाची किल्लेदारी देवून गौरव केला. महाराजांचे आरमार हे स्वराज्याचे स्वतंत्र अंगच समजले गेले. म्हणूनच रामचंद्र पंत अमात्य आपल्या राजनीतीत म्हणतात की, 'आरमार हे स्वतंत्र राज्यांगच आहे. त्याच्याजवळ आरमार त्याचा समुद्र याकरिता आरमार अवश्यमेव करावे ? असे म्हणून आरमाराची थोरवी विशद केली आहे.[1] सुवर्णदुर्गावर वास्तव्य असतांना तुकोजी व पत्नी बिंबाबाई यांना सन १६६९ मध्ये पुत्रप्राप्ती झाली. हा मुलगा त्यांना कान्होबा या देवास केलेल्या नवसापोटी झाल्यामुळे त्याचे नाव 'कान्होजी' असे ठेवण्यात आले. कान्होजींच्या रक्षणाची व्यवस्था हर्णे येथील जोशी या विद्वान ब्राह्मणांकडे करण्यात आली. कानोजीच्या जीवनात राजयोग असल्याचे लक्षात आल्यावर जोशी ब्राह्मणाने राजनीती, तत्त्वज्ञान या विषयांबरोबरच लष्करी शिक्षणही दिले. या संस्कारामुळे कान्होजीचे व्यक्तिमत्व सुशिक्षीत आणि सुसंस्कारित बनले होते.[2]

आंग्रे नाव कसे पडले ? :

संकपाळ घराण्याचे मूळगाव अंगारवाडी पुणे जिह्यातील राजगुरूनगर तालुक्यातील चाकणजवळील काळोसे गावातील एक भाग होता. यावरून या घराण्यासच आंग्रे असे नाव पडले असावे. संकपाळ आडनावे असलेली कुटूंबे अंगारवाडीत वस्तीला असल्यामुळे त्यांचे आडनाव आंग्रे पडले. चाकण व सुपे गावाच्या वतनावरूनही काही वाद कागदपत्रातून वाचावयास मिळतात. यावरून चाकण, सुपे जवळील अंगारवाडी हीच आंग्रेची जन्मभूमी होती.

कान्होजीस सरखेलपदाची प्राप्ती :

कान्होजी आंग्रेना संभाजी महाराजांच्या कारकीर्दीत पराक्रम गाजविण्याची संधी प्राप्त झाली. सिधोजी गुजर या कुलाब्याच्या आरमार प्रमुखाच्या हाताखाली काम केले. पुढे सुवर्णदुर्गावर नियुक्ती असलेल्या अचलोजी मोहितेंच्या सेवेत दाखल झालेत. याचकाळात अचलोजी बरोबर कान्होजींची राजाराम महाराजांशीही भेट झाली. अचलोजीने फितुरी केल्यामुळे सुवर्णदुर्गाची मुखत्यारी कान्होजीकडे आली. पुढे कान्होजींच्या पराक्रमावर प्रसन्न होवून ताराबाई व राजाराम महाराजांनी कान्होजी आंग्रेवर सन १६९४ मध्ये सरखेल पदाची

जबाबदारी सोपविली. हा विश्वास सार्थ करून दाखवित कान्होजी आंग्रेंनी दुसऱ्याच वर्षी विजयदुर्गापासून ते कुलाब्यापर्यंतची सर्व महत्त्वाची बंदरे व सागरीदुर्ग ताब्यात आणून दरारा निर्माण केला.[३]

राजाराम महाराजांनी जिंजीला जावून छत्रपती म्हणून कारभार सांगितला. स्वराज्य मोगलांच्या स्वाधीन झाले. रागयडासह स्वराज्यातील काही किल्ले मोगलांनी आपल्या अधिपत्याखालील सिद्दीला दिलेत. अशा प्रतिकूल परिस्थितीतही स्वराज्याची पश्चिम बाजू पराक्रमाने कान्होजींनी लढवत ठेवली. कान्होजी आंग्रेच्या पराक्रमामुळेच कोकणात मराठ्यांचा प्रतिकार जिवंत तेवत राहीला. सन १६६४ ते १६६८ अशा या चार वर्षाच्या काळात कान्होजी आंग्रेनी आपले आरमार सुसज्ज केले. सैन्यसंघटन वाढवून कोकणात आणि पश्चिम किनाऱ्यावर आपला दरारा निर्माण केला. कोकणाची संपूर्ण माहिती, जलद हालचाली, उत्कृष्ट सामुद्रीक निवाऱ्याच्या जागा, कसलेले, अनुभवी अधिकारी व धाडशी पराक्रमी सैनिक असे बळ कान्होजीने निर्माण केलेले होते. इंग्रज, पोर्तुगीज आणि सिद्दी यांचा पराभव करून त्यांच्या सागरी संचारावर नियंत्रण बसविले. याकरिता या धूर्त व मुत्सद्दी परकीयांनाही कान्होजीच्या मदतीशिवाय आणि परवानगीशिवाय सागरी संचार शक्य होत नसे. कान्होजीने निर्माण केलेल्या या आरमारी सामर्थ्यांमुळे 'समुद्रावरचा शिवाजी' म्हणून त्यांची ओळख होवू लागली.[४]

कुलाबा हे आपले आरमारी प्रमुख केंद्र निर्माण करून खांदेरी-उंदेरीवरून मुंबईकर इंग्रजांच्या आरमारी हालचालींवर कडक नजर ठेवली. इंग्रज हे कान्होजींच्या आरमारी सामर्थ्यांची आणि पराक्रमाची कळत-नकळत स्तुती करतांना म्हणतात की, आंग्रे हे केवळ दर्यावरील क्रूर वाटमारेच नव्हते. जमीन सोडून शिवाजी दर्यात आला किंवा दर्या सोडून आंग्रे जमिनीवर चालून गेला की दोघांनाही आपापल्या जन्मात स्वभावाची दुसरी ओळख होई.[५]

एवढेच नव्हे तर आंग्रे हे समुद्राबरोबरच जमिनीवरही पराक्रम गाजवीत. समुद्रातील जहाज जसे ते त्वेरेने पकडीत त्याचप्रमाणे जमीन भागावरही लांबपर्यंत जावून किल्लेही काबीज करीत. इंग्रज कान्होजींची सामुद्रीक लुटारू म्हणून हेटाळणी करीत म्हणून त्यांना उत्तर देतांना कान्होजींनी सांगितले होते की, चार पातशाहीशी लढा देवून छत्रपती शिवरायांनी स्वराज्याची स्थापना केली आहे. या स्वराज्याचे रक्षण करण्याकरिता महाराजांनी पश्चिम किनाऱ्यावर आरमाराची उभारणी केली. याच शिदोरीवर आमची वाटचाल राहिली आहे. त्याच पवित्र कार्याचा ध्यास आमचा असल्याने ही सत्ता टिकूनही आहे.

आंग्रेंची आरमारी ताकत आणि सागरावरील वर्चस्वाचा पोर्तुगीज द्वेष करीत होते. शेखोजी आंग्रेच्या काळात मात्र त्यांना हस्तक्षेप करण्यास वाव मिळाला नाही. शेखोजींच्या मृत्यूनंतर मानाजी आणि संभाजी या आंग्रे बांधवांमध्ये संघर्ष निर्माण करण्याचा प्रयत्न पोर्तुगीजांनी केला. त्यात थोरल्या बाजीराव पेशव्याने मवाळ मानाजीची बाजू घेतल्याने पोर्तुगीजांनी संभाजीची बाजू घेवून संघर्षात भरच टाकली. याचाच परिणाम पेशवे-पोर्तुगीज संघर्षात होवून बाजीरावाने पोर्तुगीजांच्या बंदोबस्तासाठी चिमाजी अप्पाची नेमणूक केली.[६]

नानासाहेब व आंग्रे संबंध :

थोरल्या बाजीरावांचा मृत्यू झाल्याने मुलगा बाळाजी बाजीराव उर्फ नानासाहेब ह्यांना शाहू महाराजांनी पेशवाईची वस्त्रे दिलीत. शाहू विरोधी ताराबाई यांच्यातील संघर्षाचाच परिणाम नानासाहेब पेशव्यांनीही ताराबाईस विरोध केला. याकाळात तुळाजी आंग्रे यांनी ताराबाईचे स्वामित्व मान्य केल्यामुळे पेशव्यांनी तुळाजीस विरोध केला. ताराबाईने तुळाजी आंग्रे आणि पोर्तुगीजांशी संधान साधून पश्चिम किनारपट्टीचे सुरक्षितता मजबूत करण्याचा प्रयत्न केला. मात्र हे नानासाहेब पेशव्यांना मान्य नसल्यामुळे त्यांनी तुळाजीविरूद्ध इंग्रजांची मदत घेतली. ऐतद्देशीयांमधील संघर्षाची आणि त्यात हस्तक्षेपाची संधी शोधणारे इंग्रज आणि नानासाहेब पेशवे यांच्यात २१ मार्च १७५५ मध्ये करार झाला. म्हणजेच नानासाहेब पेशव्यांनी इंग्रज या परकीयांची मदत घेवून तुळाजी आंग्रे या स्वकीयांना नेस्तनाबूत करण्याचा डाव टाकला.

सुवर्णदुर्गावरील हल्ला :

पेशवे आणि इंग्रज कराराच्या अवघ्या ८ व्या दिवशी सुवर्णदुर्गाजवळील आंग्रेच्या आरमारावर संयुक्तपणे हल्ला चढविला. पेशवे आणि धुर्त इंग्रजांच्या संयुक्त आरमारामुळे आंग्रेंचा निभाव लागला नाही. म्हणून पराभव पत्करावा लागला. सुवर्णदुर्गावर पेशवे आणि इंग्रजांचे वर्चस्व प्रस्थापित झाले. पुढे फेब्रुवारी १७५६ मध्ये याच संयुक्त फौजेने विजयदुर्गावर आक्रमण करून तुळाजी आंग्रेच्या नेतृत्वातील आरमारांचा पराभव केला. नाईलाज म्हणून तुळाजीने पेशवा बाळाजी बाजीराव उर्फ नानासाहेब पेशव्यांची शरणगती पत्करली. तुळाजीला आपल्या कुटूंबियासह नानासाहेबांनी कैदेत ठेवले. सन १७८६ मध्ये वंदन किल्ल्यावर कैदेत असतांनाच तुळाजी आंग्रेचे निधन झाले.

कुलाबाचे आरमारी ठाणे हे तुळाजीचा बंधू मानाजीकडे होते. मात्र दोघांमध्ये ऐक्य नव्हते. मानाजीने नानासाहेब पेशव्यांशी नमते घेवून आपले सत्ताकेंद्र राखले होते. मानाजीच्या मृत्यूनंतर मुलगा रघुजीने पेशव्यांशी सहकार्य ठेवून उंदेरी व पद्मदुर्ग हे किल्ले जिंकून घेतले. पेशव्यांचा जंजिरा जिंकण्याचाही प्रयत्न होता. मात्र यावेळी उत्तर हिंदुस्थानात होणाऱ्या आक्रमणाविरूद्ध पेशव्यांना लक्ष द्यावे लागल्याने आरमारी मोहीम बाजूला पडली.[७]

आंग्रेचे आरमार बुडविण्यात शहाणपण काय ?

आंग्रेंचे आरमार बुडविण्यात इंग्रजांची मदत घेणारे नानासाहेब शहाणे कसे असा प्रश्न उपस्थित होतो कारण आंग्रे हे सुद्धा एतद्देशीय स्वराज्य संरक्षक मराठा सरदार होते. त्यांच्या सागरी वर्चस्वामुळे परकीयांवर दहशत होती. म्हणूनच सागरी मार्गाने स्वराज्यावर कोणच्याही आक्रमणाची भिती नव्हती. मात्र नानासाहेब पेशव्यांनी परकीयांची (इंग्रज) मदत घेवून आंग्रेचे आरमार नष्ट करणे म्हणजे स्वतःच्या पायावर कुऱ्हाड मारून घेण्यासारखा प्रकार होता. म्हणून राजवाडे म्हणतात की, 'एवढा चाणाक्ष नानासाहेब पेशवा, पण तो असा चुकला', इंग्रजांचे संधीसाधु राजकारण नानासाहेबांना का उमगले नाही ? याचाच अर्थ नानासाहेब पेशव्याला संधीसाधू इंग्रजांचे राजकारण ओळखता आले नाही. उलट इंग्रजांसारख्या परकीयांचा बीमोड करण्याकरिता आंग्रेंना सर्वतोपरी मदत करणे आवश्यक होते. तसे झाले नाही म्हणूनच पश्चिम किनाऱ्यावरील परकीयांचा स्वराज्याला धोका वाढला. म्हणूनच आंग्र्यांच्या आरमार बुडविण्यास नानासाहेबांना दोषच दिला जातो.[८]

थोडक्यात असे म्हणता येईल की, शत्रु कोण आणि मित्र कोण ? हे ओळखण्यात नानासाहेब पेशव्यांनी मोठी चूक केली. छत्रपती शिवरायांनी मोठ्या धूर्तपणे आणि मुत्सद्दीपणे पश्चिम किनारपट्टीवरून इंग्रज, पोर्तुगीज, फ्रेंच, सिद्दी यांचा स्वराज्याला धोका असल्याचे ओळखून आरमार उभारले. सागरी गडकोट बांधून परकीयांवर नजर ठेवली हाच वारसा चालवित कान्होजी आंग्रेंनी प्रबळ आणि सामर्थ्यशाली आरमाराची

उभारणी करून समुद्रावर आपले वर्चस्व प्रस्थापित केले. त्यांचा पराक्रम पाहून 'सागरावरील शिवाजी' म्हणून त्यांचा गौरव करण्यात आला. मात्र ह्याच शक्तीशाली आरमाराचा नानासाहेब पेशव्यांनी परकीयांची मदत घेऊन धुव्वा उडविला. ही बाब शहाणपणा नव्हे तर अज्ञानपणाच होता. म्हणून पेशव्यांच्या या कृतीचे कोणत्याच स्तरावरून समर्थन करणे योग्य ठरणार नाही.

संदर्भ :–

१) कुलकर्णी अ. रा., खरे ग. ह. (संपा.), मराठ्यांचा इतिहास, खंड पहिला, कॉन्टिनेन्टल प्रकाशन, पुणे, २००६ पृ. ३१४.
२)शिवदे डॉ. सदाशिव, दर्याराज कान्होजी आंग्रे, उत्कर्ष प्रकाशन, पुणे, २००६, पृ. ६०.
३)तत्रैव, पृ. ६२.
४)देशपांडे डॉ. प्र. न., मराठ्यांचा उदय आणि उत्कर्ष, स्नेहवर्धन पब्लिशिंग हाऊस, पुणे, २००१, पृ. २३०.
५)पिंपळे पराग, साद सागराची (अलिबाग–मुरूड–जंजिरा), बुकमार्क पब्लिकेशन्स, पुणे, २०१०, पृ. ६.
६)भोसले प्रविण, विजयदुर्ग, कुलाबा व जंजिरा, दुर्गदर्शन पुस्तक क्र. ३, नरसिंह पब्लिकेशन्स, सांगली, २०१०, पृ. १५
७)देशपांडे डॉ. प्र. न. उपरोक्त, पृ. २४८.
८)तत्रैव, पृ. २६७–२६८.

vfuy ekf.kdjko cl k.k]
bfrgkl foHkkx ie[k] >yky fHkykthjko
ikVhy egkfo|ky;] /kG-

Publish Research Article
International Level Multidisciplinary Research Journal For All Subjects

Dear Sir/Mam,

We invite unpublished Research Paper,Summary of Research Project,Theses,Books and Books Review for publication,you will be pleased to know that our journals are

Associated and Indexed,India

- Directory Of Research Journal Indexing
- International Scientific Journal Consortium Scientific
- OPEN J-GATE

Associated and Indexed,USA

- DOAJ
- EBSCO
- Crossref DOI
- Index Copernicus
- Publication Index
- Academic Journal Database
- Contemporary Research Index
- Academic Paper Databse
- Digital Journals Database
- Current Index to Scholarly Journals
- Elite Scientific Journal Archive
- Directory Of Academic Resources
- Scholar Journal Index
- Recent Science Index
- Scientific Resources Database

Review Of Research Journal
258/34 Raviwar Peth Solapur-413005,Maharashtra
Contact-9595359435
E-Mail-ayisrj@yahoo.in/ayisrj2011@gmail.com
Website : www.ror.isrj.net